

betur 4. Reg. 16. Oēs hi præcipuè aduersus Stephanum instabant, maximè vt aliquid legi contrariū ab eo extorquerent: nec tamen resistere poterant sapientiæ eius. Cumq; nullum ab eo extorquere possent legi aduersum verbum, falsos testes induxerunt, qui dicerent eum falsum contra legem Dei & Moysei dixisse: quod illi præcipuè intendebant, vt eum pontificibus & senioribus accusarent.

Commouerunt itaque plebem, & seniores, & scribas, & concurrentes rapuerunt eum, & adduxerunt in concilium, & stauerunt falsos testes, qui dicerent; Homo iste non cessat loqui verba aduersus locum sanctum & legem. Audiuimus enim eum dicentem, quoniam Iesus Nazarenus hic destruet locum istum, & mutabit traditiones quas tradidit nobis Moyses. Et intuentes eum omnes qui sedebant in concilio, viderunt faciem eius tanquam faciem angeli.

Christum non nisi per falsos testes mortis reum iudicauerunt, ita & discipulum eius. Duplicem itaque adducunt accusationem, alteram, quod Christus locum illum destructurus erat; alteram, quod mores & cæremonias legis mutaturus. Et præter eorum intentionem vtrunque tandem accidit. Destructio loci per Romanos circiter annum quadragesimum post Christi passionem: cæremoniarum verò paulatim euanuerunt. At cum intuerentur illum, visa est illis facies eius quasi vnus angeli: ita talem illi Dominus gratiam contulit, vt attentiores ad ea quæ statim dicturus erat redderentur.

CAPVT SEPTIMUM.

Stephanus testes falsos confutare volens, longius historiarum mysteria discurret, quibus eos conuincit Dei &

Moysei legibus semper fuisse rebelles, vt mererentur & loco & lege priuari: vnde furentes in eum, lapidauerunt eum pro illis preces fundentem.

Dixit autem princeps sacerdotum, si hæc ita se haberent? Qui ait: Viri fratres & patres, audite. Angelicus vultus principem commouit ad modestiam: vnde cum mansuetudine ipsum interrogat, nonne hæc ita essent, vti accusabat illi? Græ-

cē, n̄ ḏ p̄a, id est, num hæc sic se habent? Propterea mansuetis ille utitur verbis, eos appellando fratres, quia de genere Abrahamæ descendentes: sed & patres, quia superiores, & in dignitate constitutos.

† Gene.
12.2.

Deus gloriæ apparuit patri nostro Abraham, cum esset in Mesopotamia, priusquam moraretur in Charan, & dixit ad illum: † Exi de terra tua, & de cognatione tua, & veni in terram quam monstrauero tibi. Tunc exiit de terra Chaldeorum, & habitauit in Charan. Et inde postquam mortuus est pater eius, transfuit illum in terram istam, in qua nunc vos habitatis.

Respondet beatus Stephanus ad accusationes sibi impositas, probans non esse in Deum vel Moysen blasphemiam, asserere Christum huius mundi saluatorem, nempe qui tot figuris, oraculis, & testimonijs prophetarum futurus est prænunciatus. Concionem verò suam contexit ab exordio fidei, quasi dicat: Si Abraham, quem vos dicitis patrem vestrum, in terra gentium, & ex patre gentili prima vocatione, & promissione futuri saluatoris credidit Deo annuncianti: qui talem non imitantur fidem venturi saluatoris, nec fideles, nec filij Abrahamæ dici merentur, quod per plures historias probat. Quod autem dicit: cum esset in Mesopotamia: aduerte quòd Mesopotamia, de qua supra cap. 2. regio latissimè patet. Iacet enim vltra Syriam, neq; solis annibus, Euphrate & Tigri clauditur, sed in Chaldæam quoque & Persiam extenditur: ita ob multos amnes, qui mediam regionem secant, appellata. Itaque ad Mesopotamiam Chaldæa spectat, utpote quæ intra Tigrim & Euphratem sita est. Cum itaque esset inquit, Abraham in Mesopotamia, in Vr scilicet Chaldeorum oppido, priusquam moraretur in terra Charan. Nam vti Gene. 11. scribitur: Tulit Thare Abram filium suum de Vr Chaldeorum, & venit in Charran, siue Aram, siue Charras. Differentiam prolationis facit litera Hebræa Heth ḥ quam Græci pro ch proferunt, ceteri pro h forti aspiratione. Ideo apud Hebræos, vt in Genesi, vocatur Haran, apud Græcos verò Charran: quod est oppidum Mesopotamiæ, M. Crassi morte, iuxta quod interijt, nobile. Quòd aut Ste-

Charran.

pha.

phanus dicit factum à Deo Abrahæ præceptum, vt de terra sua exiret, cum adhuc esset in Vr, priusquam mora retur in Charran, videtur repugnare ei quod dicitur Genes. 12. quòd mortuo Thare in Aram, vbi tunc cum eo habitabat Abrahâ, dixit Dñs ad Abrahâ: Egredere de terra tua, & de cognatione tua, &c. Horum locorum cõciliandi gratia intelligendũ, quòd habitate adhuc Thare & Abram in ea Mesopotamiæ parte, in qua est Vr Chaldæorum, factũ est Abrahæ præceptum, vt de Vr terra sua fugeret: quod præceptũ filio factum intelligens Thare pater Abrahæ, vniuersam familiam suã duxit in Haram, siue Charran. Quòd verò sequitur postea cap. 12. Egredere de terra tua: Aug. de ciuita. Dei. lib. 16. ca. 15. asserit per recapitulationem dictum, quasi id quod antè factum est, postea repetiuerit. Nam manifestè Stephanus ostendit præceptum factũ Abrahæ in Vr Chaldæorum. Quanquã & possumus huic scrupo aliter quã per recapitulationem mederi, vt dicamus duplex præceptum factũ Abrahæ à Deo. Prius factum est ipsi cum Thare patre in Mesopotamia & Vr Chaldæorum habitanti, vt de Vr exiret: qui paruit, profectus cum patre. Vbi mortuo patre rursus præceptum accepit, vt de Haram exiret, veniretq; in terram Chanaan. Itaque prioris præcepti meminit solus Stephanus, alterius Moyfes. Quanquam & meminisse satis videtur Stephanus, dum inquit: Et inde postquam mortuus est pater eius, transtulit eum in terram istam. Et de primo etiam præcepto facto Abrahæ sufficienter Moyfes tetigit, cum ait Genes. 15. Ego Dominus qui eduxi te de Vr Chaldæorum: quod indubiè indicat Abrahæ præceptum factum exeundi de Vr Chaldæorum, quod expressius indicauit Stephanus. De his tractat Hiero. in quæst. Hebrai. & Augu. de ciuita. Dei, lib. 16. cap. 15. & plerisque alijs locis.

Et non dedit illi hereditatem in ea, nec passum pedis, sed repromisit dare illi eam in possessionem, & semini eius post ipsum, cum non haberet filium.

Pro passu pedis, Græcè est, *σδιβήμα τοδός*, id est, ne vestigium quidem pedis: licet enim *βήμα* & vestigium, & passum significet. Nò obstat aut huic dicto Stephani,

CAP. VII. IN ACTVS

quod 23. Genes. scribitur, quod Abraham à filijs Heth emerit agrum filij Ephron, cum spelunca duplici 400. siclis: eum enim non ad vtendum viuus, sed ad sepeliendos mortuos emerat.

† Gen. 13. c. & 15. d. *Locutus est autem ei Deus: † Quia erit semen eius accola in terra aliena, & seruituti eos subijcient & male tractabunt eos annis quadringentis, & gentem cui seruerint, iudicabo ego, dicit Dominus. Et post hæc exhibunt, & seruient mihi in loco isto.*

Pro accola, Græcè est *πάροικον*, quod incolam & inquilinum significat, nimirum qui in terra non sua habitat, siue precario, siue conducto. Accola verò dicitur, qui iuxta aliquem locum, siue suum, siue alienum habitat, vt accola Padi, accola Sequanæ. Quod autem hic ait Stephanus, Genes. 15. cap. scribitur: Scito prænosces, quod peregrinum futurum sit semen tuum in terra non sua, & subijcient eos seruituti, & affligent quadringentis annis. Vbi nota, quod vbi in Actis habetur 400. annis, veteres aliquot codices, & Rabanus, vt recitat glosa ordinaria, legunt 430. annis, quos computat à die qua facta est Abraham promissio, 75. anno ætatis Abraham, vsq; ad exitum Israëlitis de Aegypto. Qui verò tantum legunt 400. annos, à nativitate Isaac computat, vel propè. Aug. de ciuita. Dei, lib. 26. ca. 24. computantur inquit, ab anno 75. Abraham, quando ad eum facta est prima promissio, vsque ad exitum de Aegypto, 430. anni: quos licet ita ex scripturis computare. Abraham cum genuit Isaac, erat annorum 100. Genes. 21. Isaac cum genuit Esau, & Jacob, annorum 60. erat, Genes. 25. Iacob cum genuit Ioseph, annorum 91. Genes. 37. 41. & 47. Ioseph anno 110. mortuus est, Gene. 50. Deinde secuta est seruitus in Aegypto annis 64. cum natus est Moyses: qui cum esset annorum 80. vt patet Exod. 7. primo mense egressus est cum populo, & mense 3. legem accepit. Ex his annis simul computatis constantur anni 505. à quibus si auferas 75. annos, quos natus erat Abraham, cum egressus est de Haran, vt habetur Gene. 12. consequens est, ab egressu Abraham vsq; ad legem datam fluxerint anni 430. sicut hoc loco habebat vetus lectio. Alii suppu.

ſupputat Rabanus, & breuius. Ex quo enim Deus inquit, promiſit Abraham vſq; ad deſcēſum Iacob in Aegyptum, anni fuerunt 213. à deſcēſu Iacob in Aegyptum, vſq; ad egreſſum Iſraël ex Aegypto, fuerūt anni 217. qui ſimul iuncti, 430. annos conſtituunt. Et totidem annis durauit Abraham & ſeminiſ eius peregrinatio, ex quo egreſſus eſt de Haran, vt habetur Exo. 12. Quorum Apoſto. ad Galat. 3. meminit, dicēs: Hoc autē dico teſtimoniū confirmatum à Deo, quæ poſt 430. annos facta eſt lex, non irritum facit. Iam ſi natus erat 75. annum in prima promiſſione Abraham, vt Gene. 12. & vt ſcribitur, centenario natus eſt filius, tollendo igitur 25. annos ab illa promiſſione vſque ad natiuitatem Iſaac, reſtant 405. anni: ſcriptura autem non meminit huius parui numeri 5. Veldichos annos computandos à 5. anno Iſaac, quando Iſmael exiit domum Abraham, & remanſit Iſaac ſolus hæres paternus. Non eſt autem putandum, quòd afflictī ſint totos iſtos. 400. annos ab Aegyptijs Hebræi, ſed quòd tempus afflictionis eorum ſub Pharaone hos annos ſinat. Puto tamen reponendum eſſe hoc in loco 430. annos: ſic enim veteres libri habent conformiter ad Paulum, & ad gloſam ordinariam.

*Et dedit illi teſtamentum circūciſionis, & ſic genuit Iſaac, † Ge. 17. b
† & circūcidit eum die octauo: & Iſaac Iacob, & Iacob
duodecim patriarchas.*

Græcè διαθήκη, quod fœdus & pactum ſignificat: ac magis hoc loco quadrabat. Super quod dicit Raba. Fœdus ideo factum eſt cum populo illo, vt populus Iſraël non ſolum moribus, ſed etiam ſigno corporali, à gentibus diuideretur. In membro genitali ponitur, vt in illo carnis ſit imminutio, quæ tegitur pudicitia ſecreto: & quia per omnes progenies erat ſeruanda, in genitali membro eſt poſita.

*† Et patriarchæ emulantes, Ioseph vendiderunt in Aeg- † Ge. 37. d
yptum: & erat Deus cum eo, & teripuit eum ex omnibus † Ibi. 4. g.
tribulationibus eius, & dedit ei gratiam & ſapientiam
in conſpectu Pharaonis regis Aegyptiorum, & conſtituit
eum prepoſitum ſuper Aegyptum, & ſuper omnem domum ſuam.*

Ita significat ad verbum dictio Græca (ἠλδοαυτις, seu magis cum æmulati essent: cum tamen æmulandi verbū indifferens sit ad bonum & malum, præstitisset verterō inuidia moti. Hic autem non parum taxat eos, Ioseph in medium afferens, qui verè figura Christi erat: & quem admodum per inuidiam fratres Ioseph illum gentilibus vendiderunt, ita & Iudæi, qui se etiā principes dicebant, gentibus tradiderunt ad illudendum, flagellandum, & crucifigendum. Inuenit autem Ioseph coram rege gratiam, & per eam exaltauit illum super totum regnum suum. Sic Christum Rex summus exaltauit, & dedit illi omnem potestatem in cælo & in terra, & eum constituit Regem regum, & Dominum dominantium. Nec igitur illi nocuit inuidia fratrum.

Venit autem fames in vniuersam Aegyptū, & Chanaan & tribulatio magna: & non inueniebant cibos patres nostri. † *Cum audisset autem Iacob esse frumentum in Aegypto, misit patres nostros primū, & in secundo cognitus est Ioseph à fratribus suis, & manifestatū est Pharaoni genus eius.* † *Mittens autē Ioseph accessit Iacob patrē suum, & omnem cognationem suā in annabus septuaginta quing.*

Et tunc grassabatur fames per vniuersam Aegyptum & Palæstinā, propinquas scilicet regiones, vt altera ope alterius frequenter egeret. Ioseph itaq; super frumenta rotius Aegypti constitutus, fratres suos ad emendos cibos in Aegyptum descendentes prima vice agnouit, nec est agnitus ab illis: secunda autem vice & eos agnouit & ab illis agnitus est, nec solum, sed & eos Pharaoni manifestauit: nec his contentus, patrem suum, & omnem cognationem suam accessit numero septuaginta quinque, quibus tota constabat familia. Animas enim Hebræi pro hominibus vsurpant, vt Gene. 12. Tulit Abram omnem substantiam suam quam possederant, & animas quas fecerant in Haran, id est, & homines apud Haran familiae suæ natos, quos asserit Stephanus fuisse 75. numero: quanquam Hebræi habeant tantū 70. & in hoc secutus est Lucas additionem septuaginta interpretum, quoniam si solos qui cum Iacob descenderunt connumeret, sunt tantū 66. quibus si addideris Iacob, & Ioseph,

Ioseph, atq; duos filios eius, sunt solū septuaginta: quibus fortasse annumerant Græci filios filiorum Ioseph.
 † Et descendit Iacob in Aegyptum, † & defunctus est ipse † Gene.
 & patres nostri, & translati sunt in Sichem, & positi sunt 46. d.
 in sepulchro quod emit Abraham precio argenti à filijs He- † Gene.
 mor, filij Sichem. 49. d.

Videtur hæc Stephani narratio in multis contrauenire ijs quæ scripta sunt in Genesi. Primùm videtur dicere Stephanus, Iacob & reliquorum patrum ossa translata esse in Sichem, cùm tamen iubeat Iacob moriens sepeliri cum patribus suis in spelunca duplici, quæ est in agro Ephron Hethæi, quam emit Abraham ab Ephron Hethæo in possessionem sepulchri. Quanquam reuera innuat hic Stephanus, Ioseph illuc translatum fuisse, & Hieronymus asserat filios Iacob in Sichem esse translatos, licet Iosephus Antiq. Judaic. lib. 2. cap. 8. in Hebron sepultos esse perhibeat. Sed maior habenda est Stephanus fides, quàm Iosepho. Secundò videtur contradictio, quòd Stephanus asserat Abraham emisse agrum illum à filijs Hemor, filij Sichem, cùm Genes. 23. scribatur, Abraham emisse ab Hethæo, & Genes. 33. scribatur, Iacob emisse agrum à filijs Hemor, patris Sichem: in quo videtur alia contradictio cum Stephano, quòd Stephanus dicat Hemor filium Sichem, quem Genes. patrem Sichem dicit. Hunc nodum tractat Hierony. de optimo generi interpretandi ad Pammachium, & in definitionibus Hebraicis. Certè cùm Genes. 33. dicatur emisse Iacob à filijs Hemor, vbi fixa erant tabernacula, neq; legatur emisse in ius sepulchri, vero simile est ipsum cum filijs in spelunca duplici Ephron sepultum esse. Certè Diony. Cartusia. & puto ex Hiero. asserit ossa duodecim patriarcharum in Sichem, prædio scilicet Iacob sepulta esse, postea in sepulchrum, quod emerat Abraham ab Ephron Hethæo, translata. Restat ergo tollendus scrupus, quomodo dicat Stephanus translatos esse in Sichem. Cui medebimur, si dicamus agrum & speluncam duplicem, quem emit Abraham ab Hemor Hethæo, prope Sichem fuisse: quod Iacobus Zieglerus sentit, quamquam non probet. Et videre opus esset, vbi sit Hebron,

iuxta quam erat spelunca duplex, & vbi Sichem. Nā Sichem longè distat à Hierosolymis, Hebron autem non longè, teste Iosepho. Restat scrupus, quomodo dicat Stephanus Abraham emisse locum illum à filijs Hemor: nam quòd eundem locum emerit Abraham, quem Iacob postea à Mesopotamia rediens emerit, iam abalienatum Zieglerus dicit: & vero simile est. Sed non minor restat scrupus, quomodo à filijs Hemor Abraham emisse dicatur, cum ab illis Iacob emerit 117. annis, postquam Abraham emerat, Genes. 33. sed Abraham ab Ephron Hethæo. Sunt qui putent tam Stephanum narrantem, quàm Lucam scribentem posuisse pro Abraham, Iacob, sed immutatam esse etiam tempore Hieronymi lectionem. Restat vnus adhuc scrupus, quomodo dicat Hemor filium Sichem Stephanus, cum Gene. 33. dicatur pater Sichem? Cui respondemus, nec patris, nec filij Græcè haberi, sed tantùm ἰμὸρ τῶ σιχιμ, quod potest significare ἰμὸρ πατρός σιχιμ: quemadmodū A. G. 1. ἰάκωβος ἀλφάις significat Iacobum Alphæi filiu: & paulo pòst in eadem constructione, Iudas Iacobi, intelligitur Iacobi frater. Ita cum Græcè scriptū sit ἰμὸρ τῶ σιχιμ, interpretari debemus Hemor patris Sichem. Certè Beda suo tempore restatur in Græcis exemplaribus scriptum fuisse pro τῶ σιχιμ, ἐν σιχιμ: quomodo sensus esset: in sepulchro, quod emit Abraham in Sichem à filijs Hemor. Quidam nodum euadere volentes, dicunt Hemor patrem & filium habuisse nomen Sichem.

- Cum autem appropinquaret tempus promissionis, quam cōfessus erat Deus Abrahæ, † creuit populus, & multiplicatus est in Aegypto, quoad vsque surrexit alius rex in Aegypto, † qui non sciebat Ioseph. † Hic circumueniens genus nostrum, afflixit patres nostros, ut exponerent infantes suos, ne viuificarentur.

Stephanus studens breuitati, paucis narrat quid passi sint filij Israël in Aegypto mortuo Ioseph. Cum igitur finis peregrinationis Israël in Aegypto instaret, vexatus est populus, quòd præcipua fuit causa, cur clamauerit ad Dominum, qui iuxta promissionem Abrahæ factâ super reditu filiorū suorū exaudiuit eos, & de omnibus tri-

tribulationibus liberavit eos. Quod dicit: quam confessus erat Abraham: pro confessus erat, interpres legisse videtur sic, ὡμολόγησεν, id est, confessus erat: quanquā Græci codices, qui nunc extāt, constanter habeant, ὡμολόγησεν, ist est, iurauerat, aut iuramento promiserat: quanquā verbum Græcum ὡμολογέω, significat spondeo, & promitto roganti, & paciscor. Itaque quod interpres legit ὡμολόγησεν, verti poterat, quam promiserat, siue pactus erat Abraham Deus. Quod verò dicit: vt exponerent infantes, ne viuificarētur: Græcè est, μὴ ζωογονᾶσθαι, interpres legisse videtur ζωοποιῆσθαι. ζωογονία autē significat viuum producere. Loquitur autem hoc loco Stephanus de præcepto impio Pharaonis, qui iussit mares omnes Hebræorum exponi, & in flumē proijci. Sensus enim textus est, quòd afflixit. Pharaon patres nostros, exponendo infantes eorum, ne viuissent, non autem ne viuificarentur, vel viui generarentur, neq; ne vitales essent fœtus, sed exponi eos iussit, ne postquam nati essent, amplius viuissent. Notandum est autem Græca nō habere, vt exponerent infantes suos: sunt enim Græca huiusmodi: ἐπιπέσει τὸς πατέρας ἡμῶν, τὴ ποιῶν ἔκθετα τὰ βρέφη αὐτῶν, εἰς τὸ μὴ ζωογονᾶσθαι, id est, afflixit patres nostros, exponendo infantes eorum ne viuissent. Nō enim Pharaon præcepit Hebræis, vt infantes suos exponerent, sed ipse per populum suum exponendos curauit, vt habetur Exod. 1. Genus ergo afflictionis expressit Stephanus, scilicet expositionem Hebræorum masculorum per Pharaonis ministros.

Eodem tempore natus est Moyses, & fuit gratus Deo, qui nutritus est tribus mensibus in domo patris sui: † Exposito autem illo sustulit illum filia Pharaonis, & nutritiuit eum sibi in flum. † Et eruditus est Moyses omni sapientia Aegyptiorum, & erat potens in verbis & in operibus suis.

Græcè, καὶ ἦν ἀστῆρος τῶ θεῷ: vbi cūm ἀστῆρος vrbanus ac elegans, siue ciuilib dicatur, cuiusmodi homines gratiosi esse solēt hominibus, mihi viderentur Græca aptius sic verti debere: Et erat gratiofus Deo, siue apud Deum. Significat enim proprie gratiam & elegantiam infantile, quæ erat in infante Moysē. Vel ἀστῆρος proprie dicitur

† Exo. 2. d
† 37. di. c.
Turbat.
& cap.
Qui de
mensa.

CAP. VII. IN ACTVS

in puerili ætate, omni corporis labe ac vitio carēs. Quòd autem dicitur eruditus in omni sapientia Aegyptiorum, innuit non omnino extraneam philosophiam esse abijciendam, vt etiam de Daniele, & tribus pueris dicitur, Daniel. 1. non tamen in illis est senescendum, sed ad superiores scientias, scilicet sacras ascendendum, sicut postea fecit Moyses.

Cum autem impleretur ei quadraginta annorum tempus, ascendit in cor eius, vt visitaret fratres suos filios Israël. Et cum vidisset quendam iniuriam patientē, vindicauit illum, & fecit vltionem ei qui iniuriam sustinebat, percussio Aegyptio. Existimabat autem intelligere fratres, quoniam Deus per manum ipsius daret salutem illis. At illi non intellexerunt.

Nec minus beatus Stephanus Iudæos perstringit, qui figuram non capiebant. Quemadmodum enim Moyses populum suum visitauit tanquam præfectus eorum, vt eos ab inimicis liberaret, & iniuriā propulsaret, ita Christus eos visitauit, oriens ex alto, vt faceret redemptionem plebis suæ. At sicut Moysen Iudæi in Aegypto non intellexerunt à Deo missum illis, per cuius manum consequeretur salutem, sic neque Iudæi existimabant Christum tanquam saluatorem ad eos missum, per cuius manum Deus illis salutem daret.

Sequenti verò die apparuit illis litigantibus, & reconciliabat eos in pace, dicens: Viri, fratres estis, vt quid nocetis alterutrum? Qui autem iniuriā faciebat proximo, repulit eum, dicens: † Quis te constituit principem & iudicem super nos? nunquid interficere me tu vis, quemadmodum interfecisti heri Aegyptium? Fugit autē Moyses in verbo isto, & factus est a Æuena in terra Madian, ubi generauit filios duos.

Nec minus eos taxat, qui saluatorem suum semper accusauerunt, & principem aut regem negauerunt, dicentes: Non habemus regem, nisi Cæsarem. Ideo etiam fugit Christus ab eis ad gentes, ex quibus vxorem accepit Ecclesiā, ex qua filios in duplo plures quàm in synagoga, genuerit. Quod aut dicit: reconciliabat eos in pace: Græcè est, συνήλασε τὸν αὐτὸς εἰς εἰρήνην, id est, cōpulit eos ad pacē.

Et

† Luca. 1. g.

† Exo. 2. c.

Luc. 12. b.

Et exp letis annis quadraginta, † apparuit illi in deserto mō- †Exo.3.a.
 tis Sina angelus in igne flammæ rubi. Moyses autē videns,
 admiratus est visum: Et accedente illo vt consideraret,
 facta est ad eum vox Domini, dicens: †Ego sum Deus pa- †Exo.3.d
 trum tuorum, Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob. 32. q.4. c.
 †Tremefactus autem Moyses, non audebat considerare. Di- Recurrat.
 xit autem illi Deus: Solue calceamentum pedum tuorum: †Exo.3.a.
 locus enim in quo stas, terra sancta est. Videns vidi afflictio-
 nem populi qui est in Aegypto, & gemitum eorum audivi,
 & descendi liberare eos, † Et nunc veni, & mittam te in
 Aegyptum.

†Ibidem.
 Ios.5.b.

Moyſes cūm tranſegisset annos quadraginta in domo
 Pharaonis, alios quadraginta profugus in deserto vitam
 egit pastorem, & alios quadraginta populo Hebræo-
 rum præſedit. Cūm ergo oues Iethro ſoceri ſui sacer-
 dotis Madian cogeret in deserto, tunc illi angelus Dei
 apparet. Angelūm, Dei filium appellat, inquit Chry-
 ſoſtomus, & qui magni conſilij angelus. Idem ſentit
 Auguſt. de trinitate, lib.2. cap. 13. & plerique doctores.
 Lyranius tamen credere videtur fuiſſe angelum, ſed quia
 Dei perſonam repræſentabat, & in eius perſona loqueba-
 tur, ideo aliquando Deus, aliquando angelus nominaba-
 tur. Apparuit autem in igne flammæ rubi, Græcè, *iv*
φλογι τω ρυβι, id eſt, in flamma ignis, vel ignea: ſed in ru-
 bo arbuſto, non in arbore, vt inquit Iſidorus, ne fortè
 exculperent in eo Iudei idolum: à quibus ſemper Deus
 idololatrię occaſionem abſtulit. Cūm Moyses admiratus
 propius accederet, facta eſt ad eum vox Domini. Non
 pater, inquit Ambro. de fide, lib.1. cap.5. in rubo, non pa-
 ter in eremo, ſed filius Moyſi locutus eſt. Denique de
 ipſo Stephanus dixit: Hic eſt qui fuit in Eccleſia in ere-
 mo. Hic eſt ergo qui legē dedit, ipſe qui locutus eſt Moy-
 ſi, dicens: Ego ſum Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus
 Iacob: hic eſt Deus patriarcharum, hic eſt Deus pro-
 phetarum, hæc ille. Et propterea iuſſit illum ſoluere
 calceamenta pedum ſuorum, quòd terra eſſet ſancta, tum
 propter Dei præſentiam, tum propter diuinam legem
 illic annunciamdam. At vt Dominus populi afflictionem
 præuidet in Aegypto, & clamoribus eius accedit, ita Deus
 popu.

Sina.

populi angustias vidēs, misit illi consolatorem eundem, ut eum à tot afflictionibus liberet. De monte Sina dicit Hiero. in De locis Hebraicis, quòd est mons supra Arabiam in deserto, iuxta Hereb montem Dei, in regione Madian, cui iungitur mons & desertum Saracenorum, quod vocatur Pharan. Sunt plerique qui nomen Sina à

הַיַּד quod rubum significat quod & Græcè βάρος, Gallicè *ronce*: forsitan propter rubi ardentis, non comburentis miraculum, què Moyses tunc opilio admiratur. In eo lex quinquagesimo die post exitū Israël de Aegypto data est Moyfi. Ad huius radices populus mensibus decem, diebus viginti cōmoratus est, quo tēpore in vitulo constatiil absente Moyse fornicati sunt. In illo monte bis 40. dies ieiunauit Moyses. Iuxta illum fabricatum est tabernaculum Domini cum omnibus apendicibus suis. * Ibidem Elias. 40. dierum consummauit ieiunium.

* 3. Reg.
19. b.

Hunc Moysen, quem negauerunt, dicentes: Quis te constituit principem, & iudicem? hunc Deus principem & redemptorem misit, cum manu angeli, qui apparuit illi in rubo. † Hic eduxit illos, faciens prodigia & signa in terra Aegypti, & in Rubro mari, & in deserto annis quadraginta. Hic est Moyses, qui dixit filijs Israël: † Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris tanquam me ipsum audi etis.

† Exod. 7.
§. 9. 10. 11.
14. & 16. a
† Exo. 19.
a. Deut.
18. d.

Rursum Iudæos accusat, tanquam rebelles, & patribus admodum similes. Quia veluti cōtra Moysen à Deo ad eos principem & liberatorem missum, qui eos de Aegyptiaca seruitute eriperet, rebelles semper restiterunt: ita aduersus Christum missum à Deo, qui eos à diaboli seruitute eriperet, non solum eos, sed & totum mundum, rebelles semper fuerunt, & eum tandem occiderunt: quantumuis propheta ille esset, què Moyses illis promiserat, dicens: Prohetam vobis suscitabit Deus, &c. scilicet noui testamenti legislatorem, quemadmodū Moyses veteris. Nō quòd Christus, inquit Lyranus, propheta fuerit, quo ad euangelicam cognitionem, cuius anima ab instanti conceptionis diuinæ visionis claritatē habuerit, sed quia longè distantia à cognitione reuelabat.

Hic est qui fuit in Ecclesia in solitudine cum angelo, qui loquebatur ei in monte Sina, & cum patribus nostris, qui accipit

cepit verba vitæ dare vobis. † Cui noluerunt obedire patres
 nostri, sed repulerunt, & auersi sunt cordibus suis in Aegy-
 ptum, dicentes ad Aaron: † Fac nobis deos, qui præcedant
 nos. Moysi enim huic, qui eduxit nos de terra Aegypti, nesci-
 mus quid factum sit ei. Et vitulum fecerunt in diebus illis,
 & obtrulerunt hostiam simulachro, & letabantur in operibus
 manuum suarum.

† Exod.

32. a.

† Ibidem.

Qui fuit in Ecclesia. Græcè Ecclesia significat concio-
 nem & congregationem. Sensus ergo est: Hic est qui in cō-
 gregatione Israëlita, hoc est, de congregatione illa exis-
 tens loquebatur in solitudine cum angelo, vel cum filio
 Dei vt supra narratū est. Sūt qui explicent sic *γενομενος ἐν*
τῷ ἔκκλῃ, præfectum congregationis Hebraicæ, quasi
 tunc prius verè præfectus sit in monte Sina, quando
 ei data est lex Israëlitis promulganda. De angelo autem
 eum quo loquebatur Moyses in monte Sina, idē dici po-
 test, quod paulo antè dictum est de angelo in medio ru-
 bi ardentis: à quo quidem accepit verba vitæ, decem in-
 quam præcepta, ceremonias, & iudicialia, quæ daturus er-
 at illis. Verūm quomodo inquit, fingitis eius legē tue-
 ri, quem patres nostri semper exacerbauerunt, & totiens
 irritauerunt, corda in Aegyptum habentes. Cū verò
 pro illis legem super montem Sina à Deo reciperet, cer-
 da sua Aaroni, manifestauerunt, quæ ad idola potius pro-
 na erant, quàm ad Deū. Fac, inquit Aaroni, nobis deos:
 quos dixerunt se ab Aegypto eduxisse, cū tamen non-
 dum ficti aut excogitati essent, hos tamen adorauerunt
 tanquam verum Deum, hostias illis offerentes, ita quòd
 primas hostias, quas pro liberatione sua ab Aegyptiaca
 seruitute idolis obtulerunt, & dijs quos ignorabant, &
 non Deo, qui eos redemerat de manu inimici.

Conuertit autem Deus, & tradidit eos seruire militiæ cæli,
 sicut scriptum est in libro prophetarum: † Numquid *victi-*
mus aut *hostias* obtulistis mihi annis quadraginta in des-
 erto domus Israël? Et suscepistis tabernaculum Moloch, & sy-
 dius vestri Rempham, figuris quibus fecistis adorare eas.

† Amos.

5. a.

Militia cæli in scripturis sanctis, maximè in veterite-
 stamento sumitur pro astris ipsius cæli, vt Deute .17.

✠ Vt

✠Deut.
87.2.

✠Vt vadant, & seruiant dijs alienis, & adorent eos, solem & lunam, & omnem militiam cœli. Sic 4. Reg. 17. arguuntur Israëlita, quod adorauerint vniuersam militiam cœli. Et cap. 21. arguitur Manasses adorasse omnem militiam cœli in excello, & super reges terræ, qui sunt super terram. Tamen Isaiæ 24. militia cœli sumi videtur pro exercitibus angelorum, cum finem iudicij explicans ait: Et erit in die illa, visitabit Dominus super militiam cœli: quanquam etiam de altris intelligi possit. At certè Lucæ 2. multitudo militiæ cœlestis non nisi pro angelorum cohorte & exercitu sumi potest. At quamuis Iudæi in deserto 40. annis Deo victimas viderēt offerre, hoc tamen compulsi faciebant: mente tamen auersi à Deo idolis seruebant. Si autem, inquit Rabanus, postea leguntur Deo obtulisse, non bona voluntate, sed timore pro interfectione eorum, qui pro idolis corruerunt; factum est. Vbicunque enim occasio fuit, semper corde in Aegyptum sunt reuersi. de quibus Psalm. ✠ Quadraginta annis offensus fui generationi huic, & dixi semper: hi errant corde, & isti non cognouerūt vias meas, &c. Deus enim non quæ offeruntur, sed voluntatem offerentium præcipuè accipit. Hoc autem maximè probat per librum prophetarum, & primò Amos 5. in fine: secūdò Sophoniæ primo, vbi dicit Dominus: ✠ Et disperdam e loco hoc reliquias Baal, & nomina edituorum cum sacerdotibus, & eos qui adorant super recta militiam cœli. Quod autem propheta Sophonias ait de eo, non malè dicit in libro 12. prophetarum. Fortè etiam non malè punctum facies post militiæ cœli, & sicut scriptum est, iungetur cū loco sequenti: nunquid victimas. Quod verò dicit: Et suscepistis tebernaculum Moloch: locus hic paulo secus habetur Amos. 5. ✠ Et portastis tabernacula Moloch vestro, cui & imaginem idolorum, sydus Dei vestri, quæ fecistis vobis. Septuaginta secus habent: Et suscepistis tabernaculum Moloch, & sydus Dei vestri Remphâ, figuras quas fecistis vobis. Quem locum (nam vero simile est Hebraicè locutum fuisse Iudæis Stephanum) Lucas, vt ferè solet, vertès, 70. interpretum textum vsurpauit. Erat autem Moloch idolum Ammonitarū, quod in idololatriâ Iaphus Salomon adorauit, 3. Reg. 11. Rempham autè siue

Rapham

✠Psal.
94. b.

✠Sopho.
1.2.

✠Amos.
5.3.

Rapham, quo vsi sunt 70. Beda dicit esse Veneris planetam, qui & Lucifer, & Hesperus dicitur.

Et transferam vos trans Babylonem. Tabernaculum testimonij fuit cum patribus nostris in deserto, sicut disposuit illis Deus, loquens ad Moysen, vt faceret illud secundum formam quam viderat. † Quod et induxerunt, suscipientes patres nostri cum Iesu in possessionem gentium, quas expulit Deus à facie patrum nostrorum, † vsque in diebus David, qui inuenit gratiam, ante Deum, & petijt vt inueniret tabernaculum Deo Iacob. † Salomon autem edificauit illi domum.

† Exod.

52. d.

Heb. 8. d.

† Ios. 3. c. d.

† 1. Reg.

16. c.

Psal. 131. a.

1. Par. 16. c.

† 7. Reg.

6. a.

Infr. 17. f.

Hebræi, & similiter Græci 70. interp. habent trans Damascum, quod etsi Stephanus non ignoraret, quod Damascus in propinquo erat Iudæis, per Epitafim dixit Stephanus vltra Babylonem. Quod postea factum est, abductis ad remotissimam Mesopotamiam Hebræis.

Quod autem accusassent eum supra 6. quia minaretur templi sancti ruinam, templum sanctum laudare incipit, quod Moyses exemplari sibi à Deo in monte deliniato contruxerit tabernaculum, post quod Salomon 480. annis templum construxit. Nec tamen putandum Deum in templo circumscripti, aut habitare, nisi per opera misericordiam, & suam potentiam ostensionem. Christus verò, quo ad assumptam naturam, in templis specialiter continetur, & verius quam alia loca, templa habitat.

Sed non excelsus in manu factis habitat, sicut per prophetam dicit: † Cælum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum. Quam domum edificabitis mihi, dicit Dominus? aut quis locus requietionis meæ est? Nonne manus mea fecit hec omnia?

† Isa. 66. a.

Vide igitur hoc loco, quomodo Deus in templo habitare dicatur, & quomodo non habitare. Non enim intelligit non coli Deum præcipuè in templis, sed vult tollere Iudæorum opinionem, qui arbitrabantur sic in templo Ierosolymis habitare, vt alibi rogatus adiuuandi impios esset. Vel dicit propter carnales Iudæos, qui putabant eum circumscriptiuè, & locali continentia in templo habitare. Habitat autem per effectum & operationem: requiescit in seipso, vbi antequam mundum creasset, requiescebat. Vnde probat per Isa. cap. 66. Cælum mihi sedes est, id est,

Ego

✠ Isai. 40. Ego sum vbique, tam in celo, quàm in terra, per presentiam & potentiam, nullo circumscriptus loco. ✠ qui celum & terram impleo, metior pugillo aquas, & celos palmo pondero. Quam ergo mihi domum ædificabitis ad habitandum? quasi dicat, nullã, nisi vt in illa inuocetur specialius nomen meum, fundatur mihi preces, oblationes & sacrificia offerantur.

Dura ceruice, & incircuncisi cordibus & auribus. Vos semper spiritui sancto restitistis, sicut patres vestri, & vos. Quæ prophetarum non sunt persecuti patres vestri? Et occiderunt eos qui prænuñciabant de aduentu iusti cuius vos nunc proditores & homicidæ fuistis: qui accepistis legem in dispositione angelorum, & non custodistis.

Quòd autem accusabant eum tanquam blasphemum legem violasse, in eos retorquet blasphemiam, tum quòd semper obstinati fuerint aduersus legem, & legis prædicatores, scilicet prophetas, & quosuis pios & iustos viros. Nec noui illis nomẽ inculcat, vocando eos dura ceruice, quo nomine Deus prius vocauerat Exod. 32. 33. Incircuncisos aut corde & auribus eos vocat, qui infidelitatis pellicula obductum cor & aures haberent, vt nec intelligere, nec audire possent aut vellent, iuxta Isai. prophetiam: ✠ Exceca cor populi huius, & aures eius aggrega, & oculos eius claudet, ne forte videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & conuertatur, & sanem eum. Et cum his obstinationibus semper spiritui sancto resisterunt. Super quod ait Chrysofsto. Quando spiritus sanctus nolebat esse sacrificia, vos sacrificabatis: quando volebat, iterum non sacrificabatis: quando noluit dare vobis præcepta, requirebatis: quando accepistis, neglexistis: iterum quando stabat templum, idolis seruiebatis: quando vult absque templo hoc sibi seruire, iterum contrarium facitis. Quia potuerunt respondere, quid nobis patrum peccata impropere? si talia patres nostri egerunt, quid ad nos: Beatus Stephanus subdit Sicut patres vestri, & vos. Quemadmodum enim prophetas aduentum iusti annunciantes patres vestri persecuti sunt, & vos ipsum iustum vsque ad mortem persecuti estis, ita legi & legislatori Moyfi, & angelis legem dispo-

✠ Isai. 6. a
Mat. 13. b
Mar. 14. b
Luc. 8. a.
Rom. 11. b
Ioan. 12. f.
Act. 28. f.

uentibus, prophetis eam prædicantibus, spiritu sancto, & Christo eam adimplenti semper reſtitutus. Cùm dicit: qui accepisti legem in dispositione angelorum: Oecumenius sic interpretatur: Cùm legem accepissent ordinationes habentem, quæ facerent eos qui ipsam opere cõplebant, angelis similem seruare politiam. Quidam verò hoc aiunt, quòd per angelos statuta esset, & Moyſi tradita per angelum, qui ipsi in rubo apparuit. Siue cum angelum fuisse dicamus, aut plures angelos, qui acceptã de manu Dei verbi legem seruandam ordinauerint cù Moyse Sic enim Paulus ad Gala. 3. Lex ordinata est per angelos in manu mediatoris.

† Audientes autem hæc, dissecabantur cordibus suis, & stridebant dentibus in eum. Cùm autem esset plenus spiritu sancto, ascendens in cælum, vidit gloriam Dei, & Iesum stantem à dextris virtutis Dei. Et ait: Ecce video cælum apertos, & filium hominis stantem à dextris virtutis Dei. † Sup. 6. d

Quoniam videbant se contumeliam pati, & tamen iniuriam occidendi illum insufficientem, causam attendebant, ideo verisimilem saltẽ causam inquirebant, & ita dissecabantur interius præ angustia, & exterius tanquam rabidi canes dentibus stridebant, metuẽtes ne celebrior redderetur, si propter illatam ipsis iniuriam illum interficerent. Mortem Christi illis prius improperauerat, nũc resurrectionem eius, quippe quem videt in dextera Dei stantem, & quasi manum laboranti porrigentem, videt illum stare. Quia de resurrectione quæstio erat, & quia dixit, video cælum apertos militi propter fidem & Christi resurrectionem certanti, habuerunt quod optabant, quia videlicet Blasphemiam reputabant, dicere, Iesum à dextris Dei sedere, quem vt hominem persecuti sunt, & pro tali occiderunt.

Exclamantes autem voce magna, continuerunt aures suas, & impetum fecerunt unanimiter in eum. Et eicientes eum extra ciuitatem, lapidabant. † Et testes deposuerunt vestimenta sua secus pedes adolescentis, qui vocabatur Saulus. Et lapidabant Stephanum inuocantem, & dicentem: Do-

† 50. dist.
Si post. &
78. Pres-
byter.

mine Iesu, suscipe spiritum meum.

Exultantes autem hæc verba Stephani esse blasphemam, obturauerunt aures suas, zelum Dei simulantes, eiusque iniuriam pati nolentes, vel tam sanctam veritatem intelligere non potentes, vnanimes in malum, non in bonum concordēs. Sed præcipuè falsi testes pecunia cōducti, qui vt leuius lapidarent eū, eiecerūt extra ciuitatē, ne viderentur contaminare locū, qui nec indignū ducebant occidere innocentem: qui quidem testes conducti vestes suas ad pedes Sauli seruādas desposuerūt. Quòd autē Domino suum cōmendauerit spiritū, innuit animas pro Christi fide morientium ab ipso suscipi.

Positis autē genibus, clamauit voce magna, dicens: Domine, ne statuas illis hoc peccatū. Et cū hoc dixisset, obdormiuit in Domino. Saulus autem erat consentiens neci eius.

Visum est hoc addere, quod de hac Stephani oratione dicit Eusebius Græcus antiquus auctor, ad finē homiliæ de S. Steph. Dum pro Iudæis supplicat, spem nostram ad fiduciam nutrit. Nam dum pro persecutoribus deprecatur, manifesta cultoribus suffragia pollicetur. Et ne de vi uorum suffragijs intelligi putes, audi quid initio homiliæ dicit. Inter hæc inquit, itaque requiramus, quid necessitatis, quid rationis sit cū sancti martyres in illo paradisi lumine constituti humanis laudibus non indigent, aut tantis omnium studijs celebrentur, cur tantopere mundo huic eorum reliquæ Deo reuelate prodantur. Deinde respondet. Primū ad hoc à sollicitis fidelibus excoluntur, vt sedulis cultoribus suffragentur. Quòd cū reliquarum mentionem fecerit, indubiè de mortuorū suffragijs sanctorū intelligi debet. Itaq; beatus Stephanus in medio furore lapidantium testium nō est oblitus etiam pro suis persecutoribus exorare Dominum, ipsum imitatus, qui dum crucifigeretur, ait: Pater, ignosce illis, quia nesciūt quid faciunt. Vtrum verò Stephani orationis virtute quibusdā dimissum fuerit peccatum? Certè his qui propter Stephani persecutionem resipuerunt, dimissum est illis peccatum, ita quòd nec immeritò addidit Saulū in necem eius consentientem: propter cuius orationem dicit Augu. in Ser. i. de S. Stephano

phano Paulū cōuersum. Nā si Stephanus inquit, sic non orasset, Ecclesia Paulū non haberet. Sed ideo erectus est Paulus, quia in terra inclinatus exauditus est Stephanus.

CAPVT OCTAVVM.

Lapidato Stephano grauis secuta est persecutio in discipulos Christi, imprimis à Saulo: vnde dispersi sunt discipuli, præter Apostolos, per vniuersam Iudæam & Samariam. Philippus autem diaconus Samariæ multos conuertit, et baptizauit, cum Simone mago, ad quos confirmandos missi sunt ab Ierosolymis Petrus & Iohannes. Philippus autem ab angelo iussus est adire Eunuchum Candacis reginæ, & eum baptizare.

Facta est autem in illa die persecutio magna in Ecclesia quæ erat Ierosolymis, et omnes dispersi sunt per regiones Iudææ, & Samariæ, præter Apostolos. Curauerunt autem Stephanum viri timorati, & fecerunt planctum magnum super eum. † Saulus autem de-
 † Inf. 9. 2.
 nastabat Ecclesiam, per domos intrans, & trahens viros ac mulieres, tradebat in custodiam. Igitur qui dispersi erant, pertransibant euangelizantes verbum Dei.

Hæc itaque persecutio præter Iudæorum intentionem cedit in melius, dum dispersi per varias regiones discipuli ampliorem seminandi verbi nacti sunt opportunitatem, & multo plures cum persecutione acquisierunt Christo discipulos, quàm sine persecutione. Interea quidam viri religiosi instaurant Stephano funus, eumque cum honore sepelierunt. Quod autem dicit, curauerunt, Græcè est *ἐπινοήσαντες*, quod ita vertit Erasmus, quemadmodum interpres. Aptius autem verti poterat, extulerunt: est enim *ἐπινοήσαντες*, quemadmodum & simplex *ἐπέτασαν*, idem quod effero mortuum, ac sepelio. Paulus autem à Stephani cæde factus audacior, facultatem impetrauit ingrediendi domos, & trahendi quoscunq; inueniret viros ac mulieres Christum confitentes, etiã cum violentia ad principes. Vnde plures coëgit domos suas relinquere, & vndique dispergi, ad verbum Dei promulgandum: quod tamen intendebat prorsus silentio tegi.